

MIROSLAV PEKNÍK

T. G. Masaryk a slovenská politika pred vznikom Česko-Slovenska¹

Sú v živote národov osobnosti, ktoré v ich vývoji zanechali hlbokú stopu, ťažko zmazateľnú prirodzeným zabúdaním i umelými zásahmi. Diela a odkaz takýchto osobností sa vracajú nasledujúcim generáciám, ktoré sa s nimi musia vyrovnávať, sú nútené na ne reagovať akýmkoľvek spôsobom – a to i vtedy, keď sa vládnuce kruhy usilujú o to, aby pokiaľ možno ich pamiatku trvalo vymazali, prípadne nekriticky využili vo svoj prospech. Ich odkaz potom žije v latentnej, často značne pozmenenej forme, aby vystúpil znovu na povrch, osobitne v dobách krízy spoločnosti. Takouto osobnosťou bol v českých a slovenských novodobých dejinách aj univerzitný profesor, vodca česko-slovenského zahraničného odboja a prvý prezident samostatného Česko-Slovenska, Tomáš Garrigue Masaryk.²

Masaryk bol skutočne mimoriadnym zjavom nielen v českom politickom, vedeckom a kultúrnom prostredí, ale i mimo neho. Než však vstúpil do povedomia verejnosti ako uznávaná autorita, musel podstúpiť nemálo životných peripetií. Hoci všetko spočiatku nasvedčovalo tomu, že jeho životná púť bude „iba“ cestou vedca, filozofa a sociológa, nestalo sa tak. Ukázalo sa, že sféra Masarykových záujmov je oveľa širšia a jeho vedecká činnosť prerastala čoraz viac i do pôsobenia politického. Markantne sa to prejavilo po jeho odchode z viedenskej univerzity do Prahy v roku 1882.³

¹ Príspevok vznikol podľa prednášky autora na spomienkovej slávnosti pri príležitosti 145. výročia narodenia T. G. Masaryka konanej 7. marca 1995 v Hodoníne. V skrátenej podobe ju autor publikoval v Literárnom týždenníku (roč. VIII., č. 14, z 31. marca 1995, s. 12 – 13) pod názvom T. G. Masaryk a Slovensko. Zaslúžil sa o štát...

² Podrobný prehľad Masarykovej činnosti poskytuje – OPAT, J.: Průvodce životem a dílem T. G. Masaryka. Česká otázka včera a dnes. Praha : Ústav T. G. Masaryka, 2003. Vo vzťahu k Slovensku pozri – OPAT, J. – TOMČÍK, M. – URBAN, Z.: T. G. Masaryk a Slovensko (Soubor statí). Praha : Vydavatelství a nakladatelství GMA 91, a. s., 1992; URBAN, Z.: K některým otázkám Masarykova vztahu ke Slovensku. In: Cestami česko-slovenské vzájemnosti; Z. URBAN, I. PISCHLOVÁ, A. MOUČKA (eds.). Masarykova akademie Liberec. Sborník referátů ze seminářů. Liberec 1991 – 1992, s. 28 – 42. RYCHLÍK, J.: Recepce osobnosti a názorů T. G. Masaryka na Slovensku. In: Masarykův sborník. X. 1996 – 1998. Praha : Masarykův ústav AV ČR 2000, s. 171 – 187. TOMČÍK, M.: K metodologii výskumu recepce osobnosti a názorov T. G. Masaryka na Slovensku. In: Masarykův sborník X. 1996 – 1998, c. d..., s. 188 – 198. Syntetizujúce práce – HRONSKÝ, M.: Slovensko pri zrode Československa. Bratislava : 1987; HRONSKÝ, M. – PEKNÍK, M.: Martinská deklarácia. Cesta slovenskej politiky k vzniku Česko-Slovenska. Bratislava : Ústav politických vied SAV, VEDA vydavateľstvo SAV, 2008.

³ Pozri – OPAT, J.: Filozof a politik T. G. Masaryk 1882 – 1893 (příspěvek k životopisu). Praha : Vydavatelství Melantrich, 1990; OPAT, J.: Masarykiana a jiné studie 1980 – 1994. Praha : Ústav T. G. Masaryka, 1994; KOVTUN, J.: Slovo má poslanec Masaryk. Praha : Československý spisovatel, 1991; Tomáš Garrigue Masaryk. Filozof a pedagog. MARTO-

Po príchode na novozriadenú českú univerzitu, kde sa stal mimoriadnym profesorom filozofie, bol T. G. Masaryk nútený zorientovať sa v českom prostredí, ktoré mu bolo dovtedy pomerne neznáme. V krátkom čase sa aktívne zapojil do života českej spoločnosti a pomáhal z nej odstraňovať rôzne nešváry, predsudky a mylné predstavy vo vedeckej, kultúrnej a politickej oblasti, čím prispieval k nastoleniu kritického myslenia, ktorým vtedajšia česká spoločnosť príliš neoplyvala. Tým, že Masaryk kládol dôraz na vedeckú argumentáciu, dostával sa s ňou často do konfliktov.

Najvýraznejšie sa to prejavilo pri známom spore o Rukopisy (kráľovedvorský a zelenohorský), ktoré mnohí českí vedci vrátane Palackého pokladali za pravé. V čase, keď sa T. G. Masaryk a niektorí jeho univerzitní kolegovia, hlavne J. Gebauer, začali angažovať v rukopisnom spore, netušil ani on a ani tí, ktorí sa spolu s ním postavili za právo slobodne vyjadriť vedeckú pravdu, akú nenávisť voči sebe rozpútajú. Útočili proti nim nielen zaslepení českí nacionalisti, ale vyvolali nevôľu vyvolali aj u tých, ktorí boli síce ochotní vypočuť ich vedecké argumenty, ale neboli už ochotní riskovať nepriazeň verejnej mienky. V knihe K. Čapka *Hovory s T. G. Masarykem* spomína na tento svoj vstup do politiky Masaryk takto: „*Když jsem přišel do Prahy, byl jsem zpočátku plný zájmů kulturních a vědeckých. To bylo Athenaeum, univerzita, náučný slovník, rukopisná otázka – a z rukopisného boje stala se věc novinářská a politická; revize domněle staré slovanské kultury stala se revizí celého kulturního života přítomnosti... Nu ano, v lastně mě ty boje a polemiky přivedly do aktivní politiky ... Dnes vidím, že i tou nenávisť se člověk stává známým a autoritou. Tá nenávisť přejde, ale jméno zůstane lidem v hlavě...*“⁴

Potvrdením jeho predchádzajúcich slov bola i tzv. „*hilsneriáda*“ z konca storočia, známa tiež ako „*vražda v Polné*“, keď musel Masaryk bojovať s poverou o rituálnej vražde a zostal svojimi priaznivcami takmer opustený. Bol obviňovaný zo zapredanectva Židom a podrobený najhrubšiemu psychickému nátlaku. Na druhej strane si však svojím neohrozeným postojom získal v židovskej komunite taký morálny kredit, že ho mohol zúročiť aj o mnoho rokov neskôr: „*Hilsnerův proces jsem prodal teprve za války. Všude v dohodových zemích měli Židé velký vliv na noviny; kam jsem přišel, psaly noviny pro nás nebo nám aspoň neškodily. Ani nevíte, co to pro nás znamenalo...*“⁵

Možno povedať, že T. G. Masaryk, ako osobnosť stojaca na nezávislých pozíciách, nebol síce všeobecne obľúbený, ale zato uznávaný a jeho názor v mnohom rešpektovaný. Ako svojho poradcu ho brali aj slovenskí študenti v Prahe, sústredení okolo akademického spolku Detvan. T. G. Masaryk bol totiž jediný český politik, ktorý sústavnejšie udržiaval styky so Slovákmí. Už od roku 1887 pravidelne v letných mesiacoch navštevoval Bystričku pri Martine a snažil sa spoznávať život a celkové pomery na Slovensku.

Bolo to v čase, keď sa najmä pod vplyvom vonkajších politických faktorov, rakúsko-uhorského dualizmu a dvojspolkovej zmluvy medzi Nemeckom a Rakúsko-Uhorskom, nepriaznivo pôsobiacich na český a slovenský národnopolitický život, čoraz viac pociťovala potreba skvalitniť vzájomné styky.

Z českej strany presadzoval tieto nové tendencie v slovensko-českých vzťahoch predovšetkým

NOVÁ, T. (ed.). Sborník příspěvků z I. ročníku semináře Masarykova muzea v Hodonine 19. listopadu 1992. Hodonin 1993. CHOVANČÍKOVÁ, I. (ed.): Tomáš Garrigue Masaryk a sociologie. Sborník příspěvků z II. ročníku semináře Masarykova muzea v Hodonine 18. listopadu 1993. Hodonin 1994.

⁴ ČAPEK K.: *Hovory s T. G. Masarykem*. Praha : Československý spisovatel. Spisy XX., 1990, s. 116 – 117.

⁵ ČAPEK, K.: c. d., s. 152. Pozri tiež – KOVTUN, J.: Masaryk proti radikalismu a antiseminismu na přelomu století. In: Masarykův sborník VIII. Praha : Ústav T. G. Masaryka 1993, s. 83 – 88.

T. G. Masaryk a jeho „realistická“ skupina, očakávajúca od bližšej spolupráce so Slovákmi možnosť posilnenia ambícií českej politiky, ktorej nie príliš výrazné úspechy v druhej polovici 19. storočia ostro kontrastovali s mimoriadnym kultúrnym a hospodárskym rozmachom českej spoločnosti. Je pochopiteľné, že českí politici hľadali z tejto situácie východisko a časť z nich ho videla v orientácii na Slovensko. To si, pravda, vyžadovalo aj určité zmeny v českom politickom myslení, konkrétne odklon od českého historického štátneho práva k právu prirodzenému, tak ako to propagoval práve T. G. Masaryk.

Slovakofilské hnutie, založené predovšetkým na kultúrnej spolupráci, nepokladal profesor Masaryk – ako sa neskôr vyjadril v citovanej práci K. Čapka – za dostačujúce: „*Byli i tehdy u nás slovakofilové jako Heyduk a jiní, bylo to vědomí národní jednoty nebo bratrství, ale byla to víc literatura než politika; odvodit z toho důsledky politické, to si netroufali. V tom sa jevil ještě duch Kollárův, kterému stačila nezávislost národní a kulturní – o samostatnosti politické se jemu a vrstevníkům nesnilo.*“⁶

K výraznému zlepšeniu úrovne česko-slovenských vzťahov dochádza v roku 1896, keď bol v Prahe založený národnoobraný spolok *Československá jednota*, ktorá mala, okrem iných cieľov, za úlohu podporovať aj kultúrne a hospodárske povznesenie Slovenska.⁷ Vznik spolku privítali nielen slovenskí študenti v Prahe, Viedni a Budapešti, nespokojní s doterajším stavom národnopolitického života, ale aj martinské vedenie Slovenskej národnej strany.

Sľubne sa začínajúca spolupráca však dostala čoskoro trhliny a medzi Martinom a Prahou nastala roztržka. Príčin bolo viacero. Na českej strane sa totiž začala u Československej jednoty objavovať snaha o presadzovanie češtiny za spisovný jazyk na Slovensku, a takisto sa zdôrazňovala idea národnej jednoty Čechov a Slovákov – čechoslovakizmus. Navyše T. G. Masaryk plánoval vybudovať opozíciu voči konzervatívne, politicky málo aktívne martinskému centru, keď po pravidelných návštevách na Slovensku lepšie spoznal jeho politickú realitu. V týchto súvislostiach treba však upresniť, že Masaryk na rozdiel od Československej jednoty spisovnú slovenčinu akceptoval.⁸

⁶ ČAPEK, K.: c. d., s. 132. Pozri – URBAN, Z.: K základním rysům českého slovakofilství před první světovou válkou. *Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et historica* 5, 1991. *Studia historica* XXXVIII, s. 51 – 61. KOVÁČ, D.: Slováci a Česi – Dejiny. Bratislava 1997. II. kapitola: Z dejín vzájomných slovensko-českých vzťahov. 5. Na rozdielnych cestách v druhej polovici 19. storočia, s. 46 – 50.

⁷ JABLONICKÝ, J.: Príspevek k česko-slovenským vzťahom od konca 19. storočia do roku 1914. *Historické štúdie* IV., Bratislava : 1958. Časť: Spolok Československá Jednota a česko-slovenské porady v Luhačovicích, s. 10 – 21; KULÍŠEK, V.: O činnosti a významu Československé jednoty před vznikem ČSR. *Hist. čas.*, 10, 1962, s. 351 – 368. URBAN, Z.: Problémy slovenského národného hnutia na konci 19. storočia. Praha 1972. IV. kapitola: Prohlubování česko-slovenských vztahů a založení Československé jednoty, s. 133 – 167; KOVÁČ, D.: c. d., II. kapitola: 6. Nové obzory na prelome storočí. 7. Luhačovice a ich súvislosti, s. 51 – 58; POTEMLA, M.: Rozvoj česko-slovenských vzťahov v rokoch 1901 – 1914. *Hist. čas.*, 27, 1979, s. 398 – 427; JURČIŠINOVÁ, N.: Založení Československé jednoty a jej prvé kontakty so Slovákmi. In: *Slovanský přehled: review for Central Eastern and Southeastern European history*. Roč. 88, č. 4, s. 457 – 472. Pozri tiež – JURČIŠINOVÁ, N.: Československá jednota a jej kultúrno-spoločenské aktivity vo vzťahu ku Slovensku (1896 – 1914). Dizertačná práca, nepublikovaná. Bratislava : Historický ústav SAV, 2001, 258 s.

⁸ K jazykovej otázke a k vývoju čechoslovakizmu pred prvou svetovou vojnou – TOMČÍK, M.: Masarykov podiel na aktivizácii slovenskej literatúry 19. a 20. storočia. In: OPAT, J. – TOMČÍK, M. – URBAN, Z.: T. G. Masaryk a Slovensko (Soubor statí). Praha : Vydavatelství a nakladatelství GMA 91, a. s. 1992, s. 29. URBAN, Z.: K Masarykovu vztahu ke Slovensku před první světovou válkou. In: c. d., s. 75. KOLÁŘ, F.: Sedm tezí ke vzniku a vývoji ideje jednotného československého národa (do první světové války). In: PEKŇÍK, M. a kol.: *Pohlady na slovenskú politiku (Geopolitika – Slovenské národné rady – Čechoslovakizmus)*. Bratislava : VEDA vydavateľstvo SAV, 2000, s. 493 – 497. HUČKO, J.: Česko-slovenské vztahy v období slovenského národného obrodenia. In: c. d. s. 498 – 507. URBAN, Z.: K česko-slo-

Zámer presadiť češtinu ako spisovný jazyk sa ukázal ako nereálny, nezískal na Slovensku takmer nijakú podporu. Zložitejšie to bolo však s ideou jednotného československého národa a budovaním protimartinskej opozície. Tá sa výrazne formovala medzi slovenskou študujúcou mládežou v spomínaných troch veľkomestách už od polovice 90. rokov 19. storočia a tak myšlienky T. G. Masaryka našli patričný ohlas. Pod jeho ideovým vedením – aj keď tu boli takisto iné vplyvy – sa sformovalo politické hnutie združené okolo časopisu *Hlas* (1898 – 1904), ktorý mal byť pre mladú generáciu najvhodnejšou tribúnou jej názorov a organizačným centrom. Prioritná úloha v novom hnutí pripadla vodcom pražských a viedenských študentov Vavrovi Šrobárovi a Pavlovi Blahovi.⁹

Hlasisti, ako sa novovzniknutá opozícia nazývala, nevydali presnejšie formulovaný program. Tvorilo ho iba niekoľko základných smerníc. Hlavný teoretik hnutia V. Šrobár, odchovanec pražského liberálneho prostredia, sa snažil riešiť slovenské problémy z pohľadu prác T. G. Masaryka *Česká otázka a Naše nynější krize*. Aplikoval Masarykovu tézu z Českej otázky: „*U nás i politická strana vedle svého vyššího programu politického musí stát na pevném základě širokého programu kulturního*“¹⁰. Hlasistický program tzv. drobnej práce a mravnej obrody slovenskej spoločnosti, ktorý mal byť akousi prípravou na aktívnejšiu politickú činnosť, si získal medzi slovenským študentstvom značné sympatie. Oveľa diferencovanejšie však pristupovala slovenská mládež k myšlienke o národnej jednote Čechov a Slovákov, pričom sám Masaryk odporúčal presadzovať ju iba veľmi opatrne. Súčasne však navrhoval svojmu najodddanejšiemu stúpcovi V. Šrobárovi, aby namiesto Štúrovho programu popularizoval v Hlase idey Kollára a Šafárika.

Martinskému vedeniu Slovenskej národnej strany vyčítali hlasisti predovšetkým pasivitu pri obrane národnopolitických záujmov a odmietali rusofilský mesianizmus ako nereálnu cestu na zlepšenie postavenia slovenského národa. Osobitne významne ich v tomto smere podporil na prelome rokov 1900 – 1901 Masarykov časopis *Naše doba*. Článok *O věcech slovenských*, vychádzajúci na pokračovanie, bol najrozsiahlejšou a najkomplexnejšou kritikou martinskej politiky. Aj keď vcelku správne vystihol nedostatky slovenského politického života, jeho útočný charakter a čechoslovakistické tendencie vyvolali medzi martinskými politikmi odpor a konštruktívnemu rozvoju česko-slovenských vzťahov veľmi neprospeli. Dlhoročné nezhody medzi Svetozárom Hurbanom Vajanským a T. G. Masarykom sú v tomto smere dostatočne známe.

Svoje idey národného pozdvihnutia Slovenska však hlasisti v praxi až na výnimky realizovať nedokázali. Ich prehnaná kritika starej politickej garnitúry, čechoslovakizmu a častá organizačná nemohúcnosť sa čoskoro prejavili nielen v strate prívržencov, ale vyústili aj do rozporov

venským sblížovacím snahám v druhej polovine 19. storočia. In: c. d., s. 508 – 520. PEKNÍK, M.: Cesty čechoslovakizmu pred prvou svetovou vojnou. In: c. d., s. 521 – 537.

⁹ K hlasizmu – BODNÁR, J.: Ideové základy hlasizmu. In: Prehľad dejín slovenskej filozofie. Bratislava 1965, s. 301 – 334; PODRIMAVSKÝ, M.: Slovenská národná strana v druhej polovici XIX. storočia. Bratislava 1983, s. 164 – 214. Pozri tiež – BAKOŠ, V.: Kapitoly z dejín slovenského myslenia. Bratislava 1995. III. kapitola: Národ, nacionalizmus a kultúra. 6. Stret dvoch koncepcií, s. 101 – 144. GÁFRIK, M.: Hlasizmus alebo scestnosť jedného apriorizmu. In: Národy, národnosti a etnické skupiny v demokratickej spoločnosti. Zborník. Bratislava – Praha: Filozofický ústav SAV, Filozofický ústav ČSAV, 1991, s. 42 – 47.

¹⁰ Podľa PODRIMAVSKÝ, M.: Slovenská národná strana v druhej polovici XIX. storočia. Bratislava 1983, s. 184. Zo širšieho hľadiska k Masarykovi a slovenskej problematike – BAKOŠ, V.: c. d., . III. kapitola: Národ, nacionalizmus a kultúra. 7. Masaryk a slovenská otázka, s. 145 – 166. K programu hlasistov – Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti, zväzok I. Hlavný redaktor M. PEKNÍK. Bratislava: Národné literárne centrum – Dom slovenskej literatúry, 1998, dokument č. 121, s. 380 – 381.

medzi V. Šrobárom a P. Blahom, až sa Blaho napokon vzdal redigovania Hlasu a redakcia sa presunula k Šrobárovi do Ružomberka.

V slovenských spoločenských podmienkach sa ukázal Šrobárov radikálnejší smer málo prezieravý. Nebral do úvahy, že politické a sociálne pomery na Slovensku boli iné ako v českých krajinách, a tak jeho mechanické preberanie foriem a prostriedkov českej politiky nemohlo mať nádej na úspech. Napriek tomu predstavoval hlasizmus v slovenskom národnopolitickom živote krok vpred. Aj keď nevytvoril pozitívny politický program, podarilo sa mu svojím kritickým prístupom čiastočne zmeniť myšlienkové ovzdušie na Slovensku, spochybníť hegemoniu martinského centra a jeho politickej línie, čím vytvoril určité predpoklady na aktívnejšiu slovenskú politiku a na formovanie budúcich politických strán.

Ďalšou skupinou ovplyvňovanou T. G. Masarykom a vydávajúcou sa za odchovancov a akúsi „rezervu“ hlasistickej školy boli zakladatelia, spolupracovníci a prívrženci časopisu *Prúdy*, ktorý začal vychádzať v novembri 1909 v Budapešti.¹¹ Takú istú mienku mali o nich v podstate aj hlasisti, a pokiaľ konštatovali nejaký rozdiel medzi programovým zameraním Hlasu a Prúdom, tak to bolo asi len v myšlienke, ktorú v článku *K hádke o pokrok* vyjadril v Prúdoch č. 6/1910-11 V. Šrobár: „*Pred 10 rokmi volali sme po práci v zmysle mravného obrodenia, dnes musí hrmieť mládež po práci v duchu pokroku. Čo je vlastne jedno a to samé.*“

Ak aj prúdisti stotožňovali svoj ideový a praktický program s programom Hlasu, to ešte neznamená, že nemali kritické pripomienky k práci hlasistov a k jej praktickým výsledkom. Kritika, aj keď zväčša mierne formulovaná, hlasistom vyčítala, že ich vystúpeniu chýbala rozvaha a umiernenosť. Na rozdiel od nich sa prúdisti rozhodli pre konštruktívnejšiu, aj keď ostrú kritiku slovenských pomerov. Snažili sa v nej vyvarovať subjektivismu, dovoľávali sa objektivitu a usilovali sa ju presunúť na pole vedeckého poznania. Nakoľko sa im to darilo, súviselo samozrejme veľmi úzko s úrovňou politického rozhľadu a odbornej zdatnosti jednotlivých autorov a redaktorov.¹²

Vedúci predstavitelia prúdistov Ivan Markovič, Bohdan Pavlů, Karol Hušek, Juraj Slávik, František Votruba a ďalší propagovali česko-slovenskú vzájomnosť v zmysle najužšej kultúrnej a hospodárskej spolupráce tak, ako si to nová etapa vo vývoji týchto vzťahov vyžadovala. Dôkazom toho boli aj nové kontakty s mládežou moravského Slovácka, s ktorou sa začali prúdisti stretávať od augusta 1911 na spoločných poradách – zjazdoch v Hodoníne (1911), v Strážnici (1912) a v Uherskom Hradišti (1913).¹³ Ich výsledkom bola dohoda o využívaní Prúdom ako spoločného tlačového orgánu a opätovne sebvýchova a tzv. drobná práca v duchu predstáv T. G. Masaryka. Na hodonínskom zjazde vystúpili a Masarykovu koncepciu rozvoja česko-slovenskej spolupráce podporili aj bývalí vodcovia hlasistov. V. Šrobár a P. Blaho.

Treba poznamenať, že už predtým, vo februári 1911, vyvolala v slovenskom prostredí značnú pozornosť Masarykova prednáška o problematike malého národa, ktorú predniesol na požiadanie Milana Hodžu v krúžku slovenskej inteligencie v Budapešti.¹⁴

¹¹ HRONSKÝ, M.: K politickému profilu generácie okolo časopisu *Prúdy* (prúdistov) 1909 – 1914. *Hist. čas.*, 23, 1975, s. 509 – 531.

¹² Tamže, s. 517 – 518.

¹³ BUTVIN, J.: Česko-slovenské vzťahy koncom 19. a začiatkom 20. storočia (1880 – 1914). *Zborník FF UK – Historica*. Ročník 29 – 30. Bratislava 1978 – 1979, s. 51 – 52. Pozri tiež – MOURALOVÁ, V.: Sdružení pokrokové mládeže slovenské. In: *Cestami česko-slovenské vzájemnosti*. Zborník. Liberec 1991 – 1992, s. 51 – 60.

¹⁴ Pozri – Milan Hodža, články, reči, štúdie. Sväzok II. Československá súčinnosť 1898 – 1919. Praha 1930, s. 199 – 206.

Hlasisti a prúdisti ako liberálno-pokrokový prúd slovenskej politiky nepredstavovali však v porovnaní s martinským vedením Slovenskej národnej strany, reprezentovaným Pavlom Mudroňom, S. H. Vajanským, Matúšom Dulom, Jozefom Škultétyom a ďalšími, takú reálnu politickú silu, ktorá by dokázala presadiť v slovenskom politickom živote vlastnú koncepciu česko-slovenskej vzájomnosti, a tým aj čechoslovakizmus. Okrem toho nie všetci hlasisti a prúdisti sa dôsledne stotožňovali s myšlienkou národnej jednoty Čechov a Slovákov. Skôr sa chápala ako morálna opora proti maďarizácii, pričom sa v česko-slovenských vzťahoch väčšmi prihliadalo na konkrétne výsledky v kultúrnej a hospodárskej oblasti. Politický čechoslovakizmus ako taký bol vlastne v tomto čase iba víziou, ku ktorej sa malo na českej i slovenskej strane cez čo najužšiu kultúrnu a hospodársku vzájomnosť smerovať (nevriac už o tom, že z idey jednotného československého národa sa dali vyvodzovať „vlastizradné zámery“ voči integrite Uhorska). Pregnantne to vyjadril v Ľudových novinách z 15. augusta 1908 niekdajší hlasista Anton Štefánek: „*Naša politika rečová a vzdelanostná musí kráčať smerom k národnej jednote československej. A s národom 9-miliónovým, silným a uvedomelým, páni zemani nebudú tak zachádzať ako s národom 2 ½ miliónovým, slabým a utlačeným.*“

Najväčšie zásluhy na organizovanom rozvoji česko-slovenskej vzájomnosti v období pred prvou svetovou vojnou má nesporne Československá jednota. Od roku 1908 sa z jej iniciatívy konali v Luhačoviciach každoročné porady českých a slovenských predstaviteľov o kultúrnej a hospodárskej spolupráci. Pokiaľ išlo o možnosti politickej spolupráce rokovania, boli – ako uvádza vo svojej práci *Češi a Slováci* dlhoročný predseda Jednoty Josef Rotnagl – neverejné: „*O politických otázkach rovněž nebylo v československých shromážděních jednáno. Nedovolil to ohled na bytí Československé jednoty, která byla svolatelkou porad a spolkem nepolitickým. Zato bylo o politice rokováno v důvěrných schůzích slovenských a v soukromých rozhovorech Čechů a Slováků...*“¹⁵

Význam luhačovických porád vzrástol najmä od augusta 1911, keď sa na nich na podnet hlasistov a prúdistov začala zúčastňovať aj konzervatívna rozhodujúca zložka slovenského národnopolitického života – martinské vedenie Slovenskej národnej strany. Nemalú úlohu tu zohralo zrejme aj to, že Jednota na rozdiel od svojich počiatkov deklaratívne uznala verejným vyhlásením samostatnosť spisovnej slovenčiny.¹⁶

Ako uvádza český historik Zdeněk Urban, je do určitej miery prekvapujúce, že profesor Masaryk sa však konkrétnej činnosti tohto slovakofilského spolku aktívne pred prvou svetovou vojnou nezúčastňoval, aj keď v ňom pôsobili viacerí jeho priatelia a stúpenci. No o slovenskú problematiku sa neustále aktívne zaujímal a v tomto duchu stále pôsobil medzi študentami.¹⁷

¹⁵ ROTNÁGL, J.: Češi a Slováci. Praha 1945, s. 28 – 29. JURČIŠINOVÁ, N.: Význam česko-slovenských porád v Luhačoviciach pred I. svetovou vojnou pre vznik spoločného štátu Čechov a Slovákov. In: Stredoeurópske národy na križovatkách novodobých dejín 1848 – 1918. Zost. ŠVORC, P. HARBULOVÁ, E. Prešov – Bratislava – Wien 1999, s. 143 – 151. JURČIŠINOVÁ, N.: Miesto a úloha Československej jednoty pri rozvíjaní česko-slovenských vzťahov do I. svetovej vojny. In: Zborník príspevkov z konferencie učiteľov stredných škôl a metodikov základných škôl Košického a Prešovského kraja 26. apríla 2000 v Prešove. Zost. HUDEČKOVÁ, V., OTČENÁŠ, M. Metodické centrum Prešov, 2000, s. 68 – 75.

¹⁶ ROTNÁGL, J.: c. d., s. 28.

¹⁷ URBAN, Z.: K některým otázkám Masarykova vztahu ke Slovensku. In: Cestami česko-slovenské vzájemnosti. Z. URBAN, I. PISCHLOVÁ, A. MOUČKA (eds.). Masarykova akademie Liberec. Sborník referátů ze seminářů. Liberec 1991 – 1992, s. 40. URBAN, Z.: Problémy slovenského národného hnutia na konci 19. stoloťi. Praha : Universita Karlova 1972, s. 165.

Orientácia na česko-slovenskú vzájomnosť nebola však v období pred prvou svetovou vojnou – ako je všeobecne známe – jedinou koncepciou slovenskej politiky, ktorá mala podľa slovenských národovcov zabezpečiť lepšie postavenie Slovákov v habsburskej monarchii. Boli tu aj iné orientácie: slaviofilská, pasívne očakávajúca pomoc od cárskeho Ruska, spolupráca nemaďarských národností v Uhorsku a belvedérska politika M. Hodžu, viazaná na následníka trónu Františka Ferdinanda. Z nich sa pod vplyvom vonkajších, ako i vnútorných faktorov vykryštalizovali krátko pred vznikom vojny dve, ktoré sa stali dominantnými. Bola to orientácia slovensko-česká a orientácia na Františka Ferdinanda, od marca 1913 akceptovaná aj martinským vedením Slovenskej národnej strany.¹⁸

V predvečer prvej svetovej vojny sa slovensko-české vzťahy dostali postupne už na takú úroveň, že popri kultúrnej a hospodárskej spolupráci začali nadobúdať aj istý politický rozmer. Potvrďovali to aj úvodné slová V. Šrobára k pripravovanej ankete Prúdy o stave česko-slovenskej vzájomnosti v roku 1914, ktoré už vyjadrovali tieto nové tendencie v slovensko-českej spolupráci: „*Niet pochyby, že československá otázka vstupuje do druhej novej fázy svojho vývoja. V krátkom čase vyrastie v prvotriednu politickú otázku v rámci ríše. To je však obor činnosti, ktorý sa vymyká z rámca nášho časopisu i našej kompetentnosti. Je na našich predných politikoch, aby sa otázky ujali s porozumením a s nutnou ráznosťou a vytrvalosťou.*“¹⁹

Predstavy českej strany o politickej spolupráci Čechov a Slovákov zhrnula koncom mája 1914 pražská revue *Přehled*, keď jej redaktori J. Gallas a V. J. Hauner napísali, že „*jedním z hlavních cílů našich státoprávních či autonomních bojů musí býti odstranění dualismu a utvoření jednotné monarchie... Politické seskupení nás Slovanů by ovšem pádem dualismu sa rázem změnilo. V jednotné říši tvořili by např. Češi se Slováky kompaktní národ o 9 mil. hlav, tedy velmi úctyhodný celek. Není příčiny, hledíme-li na Slováky moravské jako na část Čechoslovanů, proč bychom také tak nehleděli na Slováky uherské. Jejich poslanci vstoupili by do českých klubů na říšském sněmu a proto je třeba při vypracování detailního politického programu vzíti již ohled na ně a na jejich politické a jiné kulturní požadavky.*“²⁰ No sarajevský atentát na následníka trónu Františka Ferdinanda a následný vznik vojny zabránili takýmto i ďalším pokusom formulovať na základe doterajšej česko-slovenskej spolupráce nejaký politický program a dočasne odsunuli tieto predstavy ako neaktuálne.

* * *

Vypuknutie prvej svetovej vojny spôsobilo, že sa slovenská a česká politika ocitli – v dôsledku vzniku novej objektívnej situácie v rakúsko-uhorskej monarchii i vo svete – na dejinnej križovatke. Nastala doba previerok zrelosti a predvídavosti politických strán, ale hlavne jednotlivých politikov, ktorí mali za extrémnych podmienok doviest' neskôr Čechov a Slovákov

¹⁸ PEKNÍK, M.: Slovenská politika v Uhorsku a kryštalizácia jej politických koncepcií pred vznikom 1. svetovej vojny. In: Slovensko v politickom systéme Československa. Ed. V. BYSTRICKÝ. Bratislava 1992, s. 42 – 46. V širšom kontexte – PODRIMAVSKÝ, M.: Slovenská politika v Uhorsku. In: Slovensko v politickom systéme Československa Ed. V. BYSTRICKÝ. Bratislava 1992, s. 29 – 35; PODRIMAVSKÝ, M.: Slováci v podmienkach uhorského štátu na začiatku 20. storočia. In: Slovensko a Maďarsko v rokoch 1918 – 1920. Ed. L. DEÁK. Martin : Matica slovenská 1995, s. 9 – 17.

¹⁹ Prúdy, roč. V., č. 9 – 10, 1913/1914 – 1919, s. 456 – 566. Anketa.

²⁰ Přehled, č. 33 – 34 z 29. mája 1914. GALLAS, J. – HAUNER, V. J.: Náš poměr k Rakousku, dualismu a zahraniční politice říše. Podľa Prúdy, roč. V., č. 8, 1913/1914 – 1919, s. 393 – 394.

k spoločnému štátu. Stav českej a slovenskej politiky po prvých vojnových otrasoch však tomu veľmi nenasvedčoval, skôr naopak.

Na Slovensku stanné právo znemožnilo akúkoľvek politickú činnosť. Viacerí zo slovenských politických činiteľov sa dostali už v prvých dňoch vojny do väzenia, ďalší museli narukovať a rýchlo sa ocitli na fronte. Za tejto neudržateľnej situácie, keď uhorské vládnuce kruhy nemali záujem o prejavy lojality, ale išlo o rýchle zavŕšenie maďarizácie, vyhlásilo vedenie Slovenskej národnej strany 5. augusta 1914 politickú pasivitu,²¹ v ktorej zotrúvalo takmer po celú vojnu. Pasivita mala kryť slovenské národné organizácie i jednotlivcov pred výbuchmi šovinizmu a vládného teroru, keď predseda strany M. Dula musel ešte aj po jej vyhlásení osobne intervenovať 25. augusta 1914 u premiéra uhorskej vlády Štefana Tiszu v prospech záchrany slovenských národovcov.²² V najťažších chvíľach na začiatku vojny mala politická pasivita svoje opodstatnenie a bolo to nepochybne lepšie riešenie ako politika aktívnej podpory uhorskej vlády, respektíve národnej a politickej kapitulácie.

Za okolností, keď verejná národnopolitická činnosť neprichádzala do úvahy a bolo ju možné pod pláštikom „zmierenia sa s daným stavom“ realizovať len v určitej utajenej podobe, sa vojnou popretfhané slovensko-české kontakty nadväzovali iba ťažko.

Mimoriadne postavenie nadobudla v týchto podmienkach neveliká skupina slovenských politikov vo Viedni, ktorú zorganizoval vďaka svojim spoločenským stykom bývalý mikulášsky továrnik Kornel Stodola. Okrem neho tu od leta 1915 pôsobil na cenzúrnom úrade Milan Hodža, Ivan Dérer a určitý čas aj Ján Cablk. V centre habsburskej monarchie mali najlepšie možnosti získavať informácie z domácej i zahraničnej politiky, no bola tu najmä možnosť kontaktu s ďalšími skupinami slovenských politikov z Martina, Ružomberka, Budapešti, Bratislavy i z iných miest, kde nebol úplne v prvých dňoch vojny zlikvidovaný slovenský politický život. Okrem toho Hodžova skupina spolupracovala s českými poslancami prichádzajúcimi do Viedne, ale aj s ďalšími názorovo príbuznými jednotlivcami z českých krajín i zo Slovenska.²³

V českom politickom tábore bol pod vplyvom vojnových udalostí záujem o Slovensko v prvých rokoch vojny oveľa menší ako pred ňou. Dvaja emisári slovenskej politiky pôsobiaci v Prahe – A. Štefánek a F. Votruba – museli vyvinúť nemálo úsilia na obnovenie predchádzajúcej spolupráce v duchu politických zámerov česko-slovenskej vzájomnosti. A. Štefánek, ktorý pôsobil ako redaktor Národných listov, vo svojich spomienkach na situáciu v Prahe počas vojny uvádza, že „vplyvní politikovia českí sa nevedeli spriatelit' s našimi návrhmi, aby Slovensko bolo pojaté do politického programu českého. Roku pätnásteho sa hovorilo v Prahe len s útrpnosťou, ale málokto veril, že by bolo možné rozšíriť ašpirácie povojnové i na Slovensko. Že Čechy obdržia čo priam v rámci monarchie akúsi politickú samostatnosť, tomu sa verilo, žeby bolo možno prínútiť Maďarov k väčším ústupkom voči Slovákom, tomu sa neverilo... Reálni a skúsení štátnici Kramář, Rašín, Švehla boli zdržanliví, patrne i preto, že mimo nás oboch (Kol. Votruba sa stal redaktorom Venkova) a M. Hodžu, Kornela Stodolu a Ivana Déreera vo Viedni nebolo možno

²¹ Národné noviny, roč. XLV., č. 91 zo 6. augusta 1914, s. 1. Od Predsedníctva Slovenskej národnej strany. Pozri tiež – Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti, c. d., dokument č. 134, s. 431 – 433.

²² List, resp. obežník Matúša Dulu. SNA Bratislava. Fond M. Dula. Kartón č. 9, inv. č. 206.

²³ K činnosti viedenskej skupiny – DÉRER, I.: S Hodžom a Stodolom vo Viedni a v Martine. ANM Praha. Fond I. Dérer. Kartón č. 10, inv. č. 500, 10 strojopisných strán. CABLK., J.: Za hrst' osobných vzpomienek. In: Milan Hodža, publicista, politik, vedecký pracovník. Praha 1930, s. 669. STODOLA, K.: Válečné roky s Milanom Hodžom. Bratislava 1938.

dorozumeť sa so Slovákami.“²⁴ A tak z českých politikov vlastne rátal so Slovenskom už od začiatku vojny iba T. G. Masaryk a malá časť českého odboja sústredená v tajnej organizácii Mafia. Profesor Masaryk počítal so Slovákami v politickom spojení s Čechmi a táto myšlienka česko-slovenskej politickej spolupráce a jednoty prešla aj do jeho zahraničných akcií.²⁵

Situácia v zahraničí bola oproti domácim pomerom priaznivejšia. Existovali tu pomerne dobre organizované krajanské organizácie, osobitne v USA a Rusku, v ktorých už pred vojnou slovenskí a českí vystaňovalci uvažovali o možnostiach, ako zlepšiť postavenie rodákov vo vlasti. Už na začiatku vojny začali budovať v zahraničí politické i vojenské skupiny – *Českú družinu* v Rusku a *Rotu Nazdar* vo Francúzsku, ktoré sa mali angažovať na strane Dohody. Slabinou krajanov však bola organizačná nejednotnosť a rozdielnosť v chápaní povojnového štátoprávneho začlenenia Čechov a Slovákov.

Vzhľadom na to, že Slovensko nemalo reálnu nádej existovať ako samostatný, suverénny štát, bolo evidentné, že sa Slováci budú musieť spojiť s inými – menšími či väčšími – národmi. Preto rôzne slovenské organizácie a orgány uvažovali o viacerých možnostiach štátoprávneho začlenenia Slovenska po vojne. Objavovali sa rozličné varianty riešenia slovenskej otázky,²⁶ ako bolo vytvorenie samosprávneho Slovenska vo federatívnom slovanskom štáte, orientácia na slovensko-maďarský, slovensko-ruský, prípadne slovensko-poľský štátny zväzok alebo utvorenie spoločného štátu Čechov a Slovákov. K týmto kombináciám patril aj návrh slovenských socialistov v Spojených štátoch, aby sa Slovensko stalo súčasťou európskej, respektíve svetovej federácie národov. Postupom času však vo všetkých týchto úvahách medzi väčšinou amerických, ale i ruských Slovákov, začal prevládať názor, že najvhodnejším riešením by bolo štátne zjednotenie s Čechmi, pochopiteľne za predpokladu, že bude plne zabezpečený samobytný vývin slovenského národa.

Protirakúsko-uhorské akcie Čechov a Slovákov v zahraničí sa usiloval využiť T. G. Masaryk, ktorý sa už od konca roku 1914 zdržiaval v emigrácii vo Švajčiarsku. Na základe svojich skúseností z prvých mesiacov vojny dospel k názoru, že akcie zahraničného odboja môžu byť len vtedy úspešné, ak budú mať české a slovenské zahraničné organizácie jednotné vedenie. Toto vedenie malo vytvoriť a realizovať politický program Čechov a Slovákov tak, aby naplňal nielen ich predstavy o cieľoch zahraničného odboja, ale aby súčasne vychádzal v ústrety i záujmom dohodových mocností a dokázal ich tak zainteresovať na činnosti formujúceho sa česko-slovenského národnooslobodzovacieho hnutia.

Na to však bolo potrebné nadviazať styky s vplyvnými politickými činiteľmi, ktorí by českú a slovenskú otázku nastolili a odobrili na najvyšších miestach vo Veľkej Británii i vo Francúzsku. Isté predvojnové kontakty tu síce boli, napríklad v Anglicku prostredníctvom Wickhama Henryho Steeda a Roberta Wiliama Setona-Watsona, ako aj Ernesta Denisa vo Francúzsku. Celkovo sa však ukázali pre zámery profesora Masaryka, hlavne vo Francúzsku, ako politicky nedostatočné.

²⁴ ŠTEFÁNEK, A.: Naša situácia v Prahe počas vojny. SNA Bratislava, Fond A. Štefánek. Kartón č. 26, inv. č. 874.

²⁵ Masarykovou činnosťou počas prvej svetovej vojny sa zaoberala medzinárodná vedecká konferencia, ktorú usporiadal v Libliciaciach u Mělníka v dňoch 22. – 24. septembra 1994 Ústav T. G. Masaryka. Bol z nej vydaný zborník s názvom První světová válka, moderní demokracie a T. G. Masaryk. OPAT, J. (ed.). Praha : Ústav T. G. Masaryka, 1995.

²⁶ PEKŇÍK, M.: Názory na riešenie slovenskej otázky za 1. svetovej vojny mimo rámec česko-slovenskej politickej orientácie. In: Vojenskopolitické a geopolitické súvislosti vývoja Slovenska v rokoch 1918 – 1945. Zborník. Trenčín 1992, s. 31 – 41.

Potvrdzoval to aj jeho ilegálny odkaz do Prahy z 21. marca 1915, v ktorom Masaryk písal: „*Jsme neznámi hanebně; styky franko-české úplně se neosvědčily, nebyly dost politické. Referáty Ernesta (Denise) o mínění v Paříži, samého Delcasséa (francúzskeho ministra zahraničných vecí – pozn.: M. P.) přímo hrozivé. Musí se tudíž začít jinak a hned.*“²⁷ Inak francúzska spoločnosť, konkrétne intelektuálne kruhy vďaka francúzskym slavistom o Čechoch a Slovákoch vedeli, čo však vo Francúzsku na začiatku vojny nepoznali, to boli ich názory na zmenenú politickú situáciu a smerovanie v nej.²⁸

Z uvedených dôvodov sa T. G. Masaryk, ktorý ako ríšsky poslanec mal mandát svojich voľčov a dôveru niektorých ďalších politických strán v Čechách, snažil dostať do vedenia zahraničného odboja. Ak mal byť jeho zámer úspešný, potreboval predovšetkým eliminovať vplyv krajanských spolkov v Rusku, ktoré sa už začiatkom roku 1915 na zjazde *Národnej rady obcí česko-slovenských* v Paríži snažili, aj keď neúspešne, vytvoriť centrálny odbojový orgán. V tomto smere mohol počítať aj s určitou podporou francúzskej i anglickej vlády, ktorým nevyhovovala cárofilská orientácia vedenia zahraničného odboja.

Prostredníctvom R. W. Setona-Watsona udržiaval T. G. Masaryk styky s britským ministerstvom zahraničných vecí, a tak už na prelome apríla a mája 1915 napísal a odovzdal pre ministra zahraničných vecí Edwarda Greya dôverné memorandum *Nezávislé (samostatné) Čechy*.²⁹ Memorandum vychádzalo z Masarykovej predvojnovnej politickej koncepcie, obohatenej o skúsenosti z prvého obdobia vojny. Spájalo českú otázku so slovenskou a usilovalo sa predovšetkým o to, aby na základe Masarykovho rozboru medzinárodnej politickej situácie nastolilo a presadilo na medzinárodnom fóre českú a slovenské otázku ako spoločnú otázku československú. Masaryk v ňom dokazoval bezperspektívnosť Rakúsko-Uhorska ako umelého štátneho útvaru, ktorý vznikol hlavne pôsobením maďarských a neskôr tureckých vpádov, a snažil sa presvedčiť dohodové veľmoci o životaschopnosti ním navrhovaného štátu. Pokiaľ šlo o rozlohu a obyvateľstvo samostatného českého štátu, zdôrazňoval: „*Český stát by se skládal z tak zvaných českých zemí, totiž Čech, Moravy a Slezska; k nim by byli připojeny slovenské kraje v severních Uhrách, od Užhorodu přes Košice podle národopisné hranice dolu po řece Ipole k Dunaji, zahrnujíc v to Prešpurk a celý slovenský sever až k pohraniční čáře uherské. Slováci jsou Čechy, přes to, že užívají svého nářečí jakožto spisovného jazyka. Slováci usilují rovněž o samostatnost a přijímají program sjednocení s Čechami.*“³⁰ Cieľom memoranda bolo teda realizovať Masarykov zámer – získať dohodové mocnosti pre myšlienku obnovy samostatného českého štátu spojeného so Slovenskom.

Svoju politickú úlohu tu mala zohrať aj idea jednotného československého národa, čechoslovakizmus. Prezentovať Čechov a Slovákov ako jeden politický národ malo v danom období svoje opodstatnenie, čo potvrdil aj ďalší politický vývoj, keď v roku 1918 považovali vedúci

²⁷ BENEŠ, E.: Světová válka a naše revoluce. Zv. III. Dokumenty. Praha 1935, s. 22.

²⁸ Pozri FERENČUHOVÁ, B.: Francúzski slavisti a česko-slovenský zahraničný odboj v priebehu prvej svetovej vojny. Slovenské štúdie. História, 1992/1, s. 50 – 51.

²⁹ SYCHRAVA, L. – WERSTADT, J.: Československý odboj. Praha 1923, s. 52; BENEŠ, E.: Světová válka a naše revoluce. Zv. III. Dokumenty. Praha 1935, s. 237 – 256; SYCHRAVA, L.: Československé revoluční hnutí na evropském západě. Praha 1923, s. 30. Memorandum „Independent Bohemia – Nezávislé (samostatné) Čechy“ predchádzalo Masarykovo memorandum „Budoucnost Čech“, ktoré napísal podľa Masarykových inštrukcií Seton-Watson a predložil 5. novembra 1914 britskému ministerstvu zahraničných vecí. KOVTUN, J.: Masarykův triumf. Praha 1991, s. 76; PICHlíK, K.: Zahraniční odboj 1914 – 1918 bez legend. Praha 1968, s. 101 – 103.

³⁰ BENEŠ, E.: c. d., s. 246 – 247.

predstavitelia dohodových mocností pri tvorbe povojnových štátnych útvarov národný princíp za najdôležitejší. Aj keď fikcia jednotného československého národa vyvolávala medzi Slovákami a Čechmi mnohé nedorozumenia a spory, a spomaľovala fakticky vývin Slovákov na moderný samobytný národ, možno konštatovať, že z hľadiska dosiahnutia najvyššieho cieľa – vytvorenie samostatného spoločného štátu – mal čechoslovakizmus v čase vojny dočasne pozitívny ráz.³¹

Významným medzníkom sa pre zahraničný odboj stalo vystúpenie T. G. Masaryka 4. a 6. júla 1915 v Zürichu a Ženeve, keď pri príležitosti 500. výročia Husovej smrti zaujal verejne rozhodný protihabsburský postoj: „Každý uvědomělý Čech nalézá v dějinách naší reformace svůj národní ideál. Bylo řečeno, že dějiny jsou soudcem – že jsou učitelem: dějiny jsou především povinností. Každý Čech, znalý dějin svého národa, se musí rozhodnout buď pro reformaci nebo pro protireformaci, pro ideu českou – nebo pro ideu Rakouska, orgánu evropské protireformace a reakce.“ Uvedené slová zo Ženevy znamenali fakticky výzvu na boj proti Rakúsko-Uhorsku, pričom vo svojom predchádzajúcom prejave v Zürichu bol Masaryk ešte konkrétnejší: „Za české reformace i český stát se osamostatnil. Doufajme, že táto veliká světová válka také povede náš národ k svobodě a že podle programu všech českých stran dožijeme se české samostatnosti – podle slov Palackého, že jsme byli před Rakouskem a budeme i po něm, a bude-li třeba – a bude třeba – bez něho...“³²

Masarykovo švajčiarske vystúpenie, publicisticky náležite spropagované, malo značný ohlas, pretože okrem jednoznačného politického významu rozptýlilo i rôzne dohady, ktoré sa šírili okolo jeho osoby, že sa z určitých dôvodov nechce oficiálne angažovať v česko-slovenskom národnooslobodzovacom hnutí. Poukazoval na to napríklad aj postoj Masarykovho odporcu Viléma Crkala-Darrasa, ktorý ešte aj po rokoch v dôvernom liste továrnikovi Janovi Josefovi Fričovi z novembra 1935, odmietal akceptovať vtedajší Masarykov rozvážny postup: „Pak však Masaryk a Sychrava utvorili středisko informační i propagační v Ženevě. Dr. Beneš pak kolem Scheinera a Šamala a Rašína atd. budoval v Praze ‚Maffii‘ a ta Benešovým prostřednictvím zavedla styk s Masarykem posly ... Masaryk však kolísal a příliš dlouho vyčkával až jak to dopadne ... Denis chtěl čin, vystoupení a nikoli vyčkávaní a strach v pražských (socialistických) kruzích! Já jsem vše vyřídil, ale od těch dob jsem upadl u Masaryka i Beneše v naprostou nemilost. Přece však Denis mne znovu vyslal do Ženevy s delegací pařížské kolonie a Národní Rady Obcí čsl. (Svoboda, Srpěk), abychom přinutili Masaryka vystoupiti manifestem, což i po Husových slavnostech váhal. Došlo k ‚dohodě‘...“³³

Na to, aby T. G. Masaryk mohol v zahraničí zastupovať i slovenskú časť odboja, potreboval získať od Slovákov mandát. Dostal ho v októbri 1915, pričom hlavnú rolu tu zohrali americkí Česi a Slováci. Profesor Masaryk, ako reálne uvažujúci politik, rýchlo rozpoznal mimoriadny význam amerických Čechov a Slovákov pre zahraničný odboj. Pobádal preto Čechov v Spojených štátoch, aby sa snažili uzavrieť s americkými Slovákami dohodu, ktorá by ich zapojila do

³¹ K otázke čechoslovakizmu za prvej svetovej vojny – GALANDAUER, J.: Přeměna českého „čechoslovakismu“ v období Velké války. In: PEKNÍK, M. a kol.: Pohľady na slovenskú politiku, c. d., s. 538 – 551. HRONSKÝ, M.: Čechoslovakizmus – za a proti. (1914 – 19018), In: PEKNÍK, M. a kol.: Pohľady na slovenskú politiku, c. d., s. 552 – 562; OPAT, J.: K problematice čechoslovakizmu. In: T. G. Masaryk a Slovensko (soubor statí). Praha 1992, s. 90 – 97.

³² SYCHRAVA, L. – WERSTADT, J.: Československý odboj. Praha 1923, s. 55; SYCHRAVA, L.: Československé revoluční hnutí na evropském západě. Praha 1923, s. 32. Řeč T. G. Masaryka o Husově oslavě v Ženevě dne 6. července 1915. K 20. výročí Masarykova vystoupení ve Švýcarsku dne 4. a 6. července 1915. Praha 1935.

³³ List V. Crkala-Darrasa Janovi Josefovi Fričovi z 23. novembra 1935. ANM Praha. Fond Maffie. Kartón č. 1, inv. č. 13. Pozri tiež Frič – Rohlovo spojení. In: PAULOVÁ, M.: Dějiny Maffie. Díl 1. Praha 1937, s. 253 – 281.

podporovania zahraničnej akcie a súčasne by T. G. Masarykovi umožnila oficiálne vystupovať v mene Slovákov. Výsledkom iniciatívy českej strany bola prvá konferencia *Slovenskej ligy a Českého národného združenia*, ktorá sa konala v dňoch 22. – 23. októbra 1915 v Clevelande. Na nej bola uzavretá *Clevelandská dohoda*,³⁴ ktorá vytyčovala program samostatnosti českých krajín a Slovenska a spojenie českého a slovenského národa vo federatívnom zväzku štátov s úplnou národnou autonómiou Slovenska, vlastným snemom, vlastnou štátnou správou, úplnou kultúrnou slobodou, vlastnou správou finančnou a politickou, so štátnym jazykom slovenským. Zriadenie budúceho štátu malo byť demokratické so všeobecným tajným a priamym volebným právom.

Ako uvádza vo svojej *Rozpomienke na uzavretie Československej dohody* pri príležitosti 10. výročia vzniku Česko-Slovenska vtedajší redaktor Newyorského denníka Ignác Gessay, návrh Clevelandskej dohody vypracoval tajomník Českého národného združenia Josef Tvrzický a s jej obsahom bol uzrozmeneý aj T. G. Masaryk: „*Pán Emanuel V. Voska, jeden z tam prítomných zástupcov Českého národného združenia, vstal a za veľkého aplauzu prehlásil, že text tejto dohody známy je profesorovi Masarykovi ako predsedovi Národnej rady a že on s ním súhlasí.*“³⁵

Clevelandská dohoda predstavovala svojim politickým a ideovým významom zavŕšenie určitej etapy činnosti slovenskej politiky v zahraničí. Jej uzavretím sa končilo obdobie hľadania spojencov na riešenie hlavnej úlohy slovenskej politiky – ako a s kým hájiť v novej politickej realite slovenské národné záujmy.

Značný ohlas mala Clevelandská dohoda aj medzi Slovákami v Rusku, kde ju uvítali predstavitelia všetkých politických smerov. Časopis *Čechoslovák – vestník Zväzu česko-slovenských spolkov v Rusku*, ktorý redigoval bývalý redaktor Prúdov B. Pavlů, komentoval dohodu takto: „*Po dohode Čechov a Slovákov v Amerike je politická koncentrácia československej emigrácie asi zakončená. Dúfajme, že pri zhode a vytrvalosti spojeným silám všetkých Čechov a Slovákov žijúcich mimo hraníc Rakúsko-Uhorska podarí sa pripraviť pôdu pre samostatný československý štát, a tým aj naveky zabezpečiť budúcnosť slovenského národa ...*“³⁶

T. G. Masaryk v spolupráci s Eduardom Benešom – a od decembra 1915 aj s Milanom Rastislavom Štefánikom – začal realizovať vlastné predstavy o zahraničnej akcii. V jej rámci však určil krajanským spolkom v Spojených štátoch i v Rusku iba druhoradé postavenie. V zmysle jeho predstáv vznikol nový ústredný orgán – *Český zahraničný komitét*, ktorého vyhlásením zo 14. novembra 1915 vstúpil zahraničný odboj Čechov a Slovákov na medzinárodnú politickú scénu. Na jeho základe sa sformovala vo februári 1916 *Česká národná rada* so sídlom v Paríži, ktorá však po urgenciách Slovenskej ligy bola premenovaná na *Československú národnú radu*.

V roku 1916 prevládla u vedúcich predstaviteľov česko-slovenského zahraničného odboja orientácia na francúzske politické kruhy. Mimoriadnu úlohu zohral v tomto smere M. R. Štefánik, ktorý sa začiatkom decembra 1915 vrátil zo srbského frontu do Paríža. Stretol sa s E. Benešom a ponúkol mu svoje rozsiahle spoločenské a politické styky, obohatené v poslednom období aj o oblasť vojenskú. Tým sa pred Masarykom a Benešom otvorili nové možnosti pôsobenia najmä vo sfére francúzskej, ale aj talianskej politiky.

³⁴ Dokumenty slovenskej národnej... c. d., zv. I. Dokument č. 139, s. 445 – 448.

³⁵ GESSAY, I.: *Rozpomienka na uzavretie Československej dohody*. Bratislava 1928, s. 8.

³⁶ *Čechoslovák* I/29 zo 4. januára 1916, s. 4 – 5. Podľa GOSIOROVSKÝ, M.: *Z histórie česko-slovenských vzťahov*. Bratislava 1978, s. 48.

Už 3. februára 1916 sa vďaka Štefánikovým kontaktom uskutočnilo stretnutie profesora Masaryka s francúzskym ministerským predsedom Aristidom Briandom. Masaryk na ňom informoval francúzskeho premiéra o plánoch česko-slovenského zahraničného odboja a poukázal na ich zhodnosť so záujmami Francúzska. Zo stretnutia vzišlo úradné komuniké a spolu s interview s T.G. Masarykom informovali verejnosť o zámeroch česko-slovenskej zahraničnej akcii.

Orientácia na francúzsku politiku sa ukázala ako rozhodujúca a umožnila Masarykovi presadzovať ciele zahraničného odboja na najvyšších dohodových miestach v oveľa väčšej miere než doposiaľ. Veľkou oporou mu pri tom bolo, že v ďalšom období mohol pri rokovaní argumentovať faktorom vo vojnovom čase najdôležitejším – ozbrojenou silou, česko-slovenskými légiami, ktoré nadobúdali ku koncu vojny čoraz väčší význam.³⁷ T. G. Masarykovi sa tak postupne podarilo – za výdatnej pomoci M. R. Štefánika, E. Beneša a ostatných spolupracovníkov – dať česko-slovenskému zahraničnému odboju jednotné vedenie i politický program a určiť mu smer, ktorý i napriek mnohým komplikáciám viedol k vzniku spoločného štátu Čechov a Slovákov.

V porovnaní s úspechmi zahraničného odboja bola spolupráca domácej slovenskej a českej politiky podstatne skromnejšia. Vzájomná spolupráca sa výraznejšie prejavila až v roku 1917, keď bola zásluhou V. Šrobára, A. Štefánka a F. Votrubu do májovej štátoprávnej deklarácie českých poslancov prednesenej vo viedenskom parlamente začlenená aj otázka slovenská. V deklarácii sa doslovne hovorilo, že českí poslanci budú sa „*v čele svého lidu domáhati sloučení všech větví československého národa v demokratický český stát, při čemž nelze opominouti ani větve slovenské, žijící v souvislém celku s historickou vlastí českou.*“³⁸ Na Slovensku verejne na túto deklaráciu nikto nereagoval. V daných politických pomeroch ani reagovať nemohol, a tak domáca slovenská politika zostala navonok aj naďalej v pasivite.

Prvým slovenským verejným prejavom požadujúcim utvorenie spoločného štátu Čechov a Slovákov bolo až prvomájové robotnícke zhromaždenie v roku 1918 v Liptovskom Sv. Mikuláši, na ktorom zástanca idey jednotného československého národa V. Šrobár požadoval okrem iného aj právo na samourčenie pre „*uhorskú vetvu československého kmeňa*“.³⁹ Šrobárovo vystúpenie malo značný ohlas nielen doma, ale predovšetkým v zahraničí a vedeniu česko-slovenského zahraničného odboja poskytlo rukolapný dôkaz, ktorým mohlo pred dohodovými mocnosťami doložiť vôľu Slovákov spojiť sa s Čechmi v jednom štáte. Šrobár skončil vo väzení...

Rozhodujúci zvrät v nazeraní domácich slovenských politikov na povojnové štátoprávne začlenenie Slovenska znamenala dôverná porada Slovenskej národnej strany 24. mája 1918 v Martine. Vyskytli sa na nej viaceré návrhy, až napokon československý smer nadobudol v slovenskej politike zjavnú prevahu. Martinská porada prijala dôležité uznesenie, v ktorom sa hovorilo: „*Slovenská národná strana stojí na stanovisku bezpodmienečného samourčovacieho práva slovenského národa a na tomto základe vindikuje pre slovenský národ účasť na utvorení samostatného*

³⁷ Pozri PICHLÍK, K. – KLÍPA, B. – ZABLOUDILOVÁ, J.: Českoslovenští legionáři (1914 – 1920). Praha : Mladá fronta, 1996.

³⁸ Pozri a porovnaj TOBOLKA, Z.: Státoprávní prohlášení ze dne 30. května 1917. In: Naše revoluce, roč. II. (1924), s. 183. GALANDAUER, J.: Vznik Československé republiky 1918. Programy, projekty, předpoklady. Ddokument č. 10. Praha 1988, s. 288.

³⁹ Dokumenty slovenskej národnej identity..., c. d., dokument č. 148, s. 470 – 472. Pozri tiež DANGL, V.: Čierny orol – národná kultúrna pamiatka. Bratislava 1970. Najnovšie k problematike Mikulášskej rezolúcie pozri – HRONSKÝ, M.: Mikulášska rezolúcia 1. mája 1918. Slovenská sociálna demokracia v procese národnooslobodzovacieho zápasu. Bratislava : VEDA, vydavateľstvo SAV, Inštitút A. S. A. 2008.

štátu, pozostávajúceho zo Slovenska, Čiech, Moravy a Sliezska. M. Dula, predseda, sa poveruje, aby o tomto konečnom rozhodnutí uvedomil českého dejateľa v Prahe.⁴⁰

Zhodou okolností práve niekoľko dní po tejto porade uzavreli predstavitelia slovenských a českých organizácií v USA *Pittsburskú dohodu*,⁴¹ ktorú – ako uvádza už spomínaný I. Gessay – osobne skoncipoval „vodca Masaryk, pretože predstavoval si ináč útvár nového štátu, než ako bol obsažený v *Clevelandskej Dohode*...“⁴² Jej rozdielna interpretácia zo strany oboch partnerov bola síce neskôr príčinou mnohých sporov, ale v čase svojho vzniku predstavovala *Pittsburská dohoda* jednoznačné potvrdenie spoločného cieľa: vytvorenie samostatného Česko-Slovenska, ktoré sa koncom októbra 1918 stalo politickou realitou a T. G. Masaryk jeho prvým prezidentom.

Aj keď bol spoločný štát pre Čechov a Slovákov veľkým krokom do neznáma a mal už vo svojich počiatkoch veľa nedostatkov, predstavoval nesporne podstatne vyšší vývojový stupeň ich národného bytia, než bola existencia v Rakúsko-Uhorsku. Zásluhy T. G. Masaryka sú v tomto smere aj po rokoch nespochybniteľné. Iným problémom však bolo, že počas vývoja spoločného štátu sa mnohé vzájomné vzťahy – vo svojej dobe relatívne adekvátne – prežili a vyžadovali si patričné zmeny.⁴³

⁴⁰ Dokumenty slovenskej národnej identity..., c. d., Zápisnica dôvernej porady predstaviteľov Slovenskej národnej strany z 24. mája 1918, dokument č. 150, s. 476 – 482.

⁴¹ Dokumenty slovenskej národnej identity..., c. d., dokument č. 152, s. 485 – 487.

⁴² GESSAY, I.: c. d., s. 12.

⁴³ Pozri – Masarykova idea československé státnosti ve světle kritiky dějin. OPAT, J. – TICHÝ, J. (eds.) Sborník příspěvků z konference konané v dnech 24. – 25. září 1992 v aule Obchodní akademie v Hodoníně. Praha : Ústav T. G. Masaryka, 1993. Rozdělení Československa 1992: Příčiny a důsledky pro současnou Evropu. Materiály z konferencie konanej 14. – 15. novembra 2002 v Prahe. In: Česko-slovenská historická ročenka. Brno 2003, s. 21 – 107. KHUN, P.: Československo a Masarykov duchovný odkaz, Česi na Slovensku v dobe jeho zániku. Bratislava : Vydavateľstvo CCW, s.r.o., 2007.